

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTIWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

TÁRBIYA METODLARÍNÍN TÁRBIYALÍQ ÁHMIYETI

Oraqbaev Zulxander Zinatdinovich,
NMPI assistent oqıtıwshısı

***Annotaciya.** Insan tárbiyasında áhmiyetli róldi atqaratuǵın metodlardın hár biri kámil hám jetik insandı tárbiyalawda zárúrli wazıypanı atqaradı dep qaraw orınlı. Metodlar ayrıqsha xarakterine kóre isendiriw, shınıǵıw, xoshametlew hám eskertiw beriwge bólinedi. Usı jaǵdayda metodtıń ulıwma xarakterli belgisi ózinde baǵdarǵanlıqtı, ayrıqshalıqtı, qollanıwǵa jaramlılıqtı sáwlelendiredi.*

***Tayanış sózler:** Tarbiya, pedagogikalıq process, tárbiya klassifikaciyaları, jámiyet, etikalıq normalar, kamil insan, tárbiya quralları.*

Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev «Eger biz tálim-tárbiya, mádeniyat hám ruwxıylıq tarawındaǵı islerimizdi anıq sistema tiykarında shólkemlestirip, olardıń natiyjeliligini asırmasaq, erteńgi kúnimizdi qura almaymız, óz maqsetlerimizge jete almaymız»[1:349] degen pikirine súyenip, mámleketimizde alıp barılıp atırǵan tálim-tárbiya metodlarına bir názer awdarıwdı orınlı dep bildik.

Usı sala da, Húrmetli Birinshi Prezidentimiz I.Karimov óziniń «Joaqarı mánawiyat, jeńilmes kúsh» miynetinde; «Eger biz dúnya tariyxına názer awdarsaq, basqa xalıqlar da azatlıq hám ǵárezsizlikti qolǵa kirgiziw, milliy tikleniw, óz mámleketshiligin, háwes etse arzıytuǵın puqaralıq jámiyetti bekkemlew processinde sonday pazıyletlerge súyenip, barlıq tarawlarda — bul ekonomika yamasa sociallıq ómir bola ma, mádeniyat, tálim-tárbiya hám ilim boladı ma — óziniń kútá úlken ishki qábilet hám potencialın jumısqa salıw, onı ámelde kórsetiw esabınan rawajlanıwǵa eriskenin kóremiz» [2:26] degen pikirdi keltirgeniniń gúwası bolamız.

Zamanagóy pedagogikada geyparaları ámeliy wazıypalardı sheshiwge, ayırımları tek ǵana teoriyalıq wazıypalardı ózinde sáwlelendiretuǵın onlaǵan tárbiya klassifikaciyaları bar. Metodlar ayrıqsha xarakterine kóre isendiriw, shınıǵıw, xoshametlew hám eskertiw beriwge bólinedi. Usı jaǵdayda metodtıń ulıwma xarakterli belgisi ózinde baǵdarǵanlıqtı, ayrıqshalıqtı, qollanıwǵa jaramlılıqtı sáwlelendiredi. Bul klassifikaciyaǵa metodlardın kóbirek ulıwmalasqanlıǵı menen ajralıp turıwshı tárbiyanıń ulıwma metodları islep kelinmekte. Ol ózinde isendiriw, iskerlikti shólkemlestiriw, oqıwshılardı xoshametlew metodların óz ishine aladı. I.S.Marenkonıń klassifikaciyasında tárbiya metod toparları tómendegishe ataladı: túsindiriwli-reproduktivlik, mashqalalı jaǵday, úyretiw hám shınıǵıw metodları, xoshametlew, tosqınlıq etiwshi, basqarıw, ózin-ózi tárbiyalaw.

Tárbiyalanıwshılardıǵa tásir etiwı natiyjelerine kóre metodlardı eki toparǵa bóliw múmkin:

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA ARALIQTAN OQITIWDIŃ INTEGRACIYASI»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

1. Etikalıq normalar, motivlerdi payda etiwge, oyda sawlelendiriw, túsiniq, ideyalardı qalıplestiriwge tásir etiwshi.

2. Minez-qılıqtıń ol yamasa bul túrin anıqlaytuǵın ádetlerdi payda etiwge tásir etiwshi.

Metodlar tárbiyanıń maqset hám mazmunına baylanıslı boladı. Tárbiya metodları bárkamal shaxs pazıyletlerin qalıplestiriwge qaratılǵan bolıp, tárbiyalanıwshılardıń rawajanıw dárejesin esapqa alıw, tárbiya metodlarınan nátiyjeli paydalanıwdıń zárúrli shártlerinen biri bolıp esaplanadı. Oqıwshılar anaw yamasa mınaw tárbiyalıq tásirge túrlishe munasebette boladı. Bul olardıń bólek qásiyetlerine, tárbiyalanǵanlıq dárejesine, tárbiya metodlarınıń qaysı dárejede orınlı hám nátiyjeli saylanǵanlıǵına hám de sheber qollanǵanına baylanıslı. Tárbiya metodların tuwrı tańlaw tárbiya wazıypaların unamlı sheshiwde oqıwshılardıń óz-ózin tárbiyalaw aktivligin asırıwǵa járdem beredi. Mısalı, oqıtıwshı birinshi klass oqıwshıları menen islew processinde oqıwshılardı olar ushın jańa bolǵan miynet iskerligin úyretiwde oqıwshılardıń minez-qılıq qaǵıydaların, olarda kún tártibi anıq bolıwı zárúrligin, olarǵa oqıwshılardıń qatań tártipke ámel etiwı zárúr ekenligin túsindiriw metodınan paydalanadı. Túsindiriw menen bir qatar da klasqa tuwrı kirip keliwge, olardı tártip-intizamdı saqlawǵa ádetlendirip baradı. Sonıń menen birgelikte birinshi klass oqıwshıların joqarıdaǵı processlerge sabaq waqtında úyretip baradı. Bul processde olardıń ámelge asırǵan unamlı jumısları, oqıw jumısı nátiyjeleri xoshametlendirip barıwdı talap etedi. Kórinip turıptı, olda, oqıtıwshı oqıwshılar menen tárbiya procesin alıp barǵanda hár qıylı usıl hám metodlardı qollaydı. Tárbiya metodlarınıń hár túrli olardı túrlerge ajratıw, klassifikaciya qılıw zárúr ekenligin kórsetedi. Sol sebepli olardıń bólek qásiyetlerin esapqa alıp toparlarǵa ajratıw múmkin. Tárbiyalıq nátiyjelerge erisiwdi qálegen hár bir oqıtıwshı (tárbiyashı) tárbiya metodları hám olardıń mánisin puqta ózlestirip alıw maqsetke muwapıq bolıp tabıladı.

Tárbiya
metodları

*Sociallıq sananı rawajlandırıwǵa xızmet etiwshi metodlar
(gúrrińlesiw, túsindiriw, lekciya)*

*Ádetlendiriw hám iskerlikte shınıǵıw metodları (úyretiw,
tapsırma, jarıstırıw, úlgi kórsetiw)*

*Tárbiyada xoshametlew hám jazalaw metodlar (maqtauw, sógis
beriw)*

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASI»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

Birinshi topar metodlarınıń wazıypası oqıwshınıń social sanasına turmıs, etika, miynet etiw munasebetleri qaǵıyda hám normaları haqqında túsinik payda etiw hám bilim beriwden ibarat. Tárbıya processinde bul qaǵıyda hám normalar shaxstıń shıdamlılıǵı, isenimi hám turmıslıq qaraslarına aylanadı. Bul toparǵa ruwxıy, etikalıq, estetikalıq, ideologiyalıq, huqıqıy, fizikalıq, ekologiyalıq, ekonomikalıq hám t.b. mazmundaǵı sáwbetler hám de úlgi kórsetiw metodların kirgiziw múmkin.

Ekinshi topar metodları járdeminde oqıwshıda ruwxıy mazmunǵa tiyisli ádetler payda etedi. Oqıwshı qulqında sociallıq tárbıyanıń mazmunına muwapıq ruwxıy ádetler tiykarında, iskerlik babında qalıplese.

Iskerlik oqıwshılardıń sociallıq munasebet jáne sociallıq minez-qulıq tájiriybesi menen bayıtıwshı zárúrli derek bolıp esaplanadı. Ekinshi topar metodları arasında pedagogikalıq talap metodı áhmiyetli bolıp tabıladı. Pedagogikalıq talap túrli wazıypalardıń orınlanıwı, yaǵnıy sociallıq minez-qulıq normasınıń ańlatıw, anaw yamasa mınaw iskerlikte qatnasıp orınlanıwı zárúr bolǵan anıq bir wazıypanı ámelge asırıw, ol yamasa bul háreketi alıp barıwǵa úndewshi bolıwı múmkin.

«Tárbıya metodları sharayattı, waqıttı, sonıń menen birge, óz ara bir-birine tásirin esapqa alǵan jaǵdayda qollanıw maqsetke muwapıq tárbıya metodları, tárbıya quralları menen júdá jaqın baylanısta hátte, bir-birine sińip ketken bolsa da, olar bir-birinen parıqlanadı. Tárbıya qurallarına tárbıyanıń maqsetke muwapıq shólkemlestirilgen túrine kiredi».[3:135] Tárbıya talaplar tikkeley yamasa tikkeley bolmaǵan túrde qoyılıwı múmkin. Tikkeley talaplar qatań buyırıq yamasa kórsetpe, iskerlik, jol-joba beretuǵın xarakteristikadaǵı kóriniste boladı. Tikkeley bolmaǵan talaplar umtılıw sezimin oyatıwı názerde tutılǵan halda máslahát, ótinish, minnet gáp qılıw, iskerligine salıstırǵanda qızıǵıwshılıq oyatıw formasında kórinedi. Talaplar oqıwshıda joqarı dárejede sana, tiykar, maqset hám de isenim bar ekenligin názerde tutadı. Áyne waqıtta oqıtıwshı oqıwshılardı salıstırǵanda qoyılatuǵın talaplardıń normasında bolıwına qatań áhmiyet beriwı kerek. Paydalı iskerlik hám arnawlı shólkemleskenlik wazıypalar processinde unamı minez-qulıq hám xarakterlerge úyretip barıladı. Úyretiw - bul social minez-qulıqtı ádet formasına aylandırıw maqsetinde oqıwshılar tárepinen rejeli hám sistemalı tárizde shólkemlestiriletuǵın túrli háreketler, shólkemlestiriletuǵın ámeliy jumıslarǵa shaqırıwshı (baǵdar beriwshi) iskerlik bolıp tabıladı.

Úyretiw oqıwshılardı tárbıyalaw hám rawajlandırıwdıń barlıq basqıshlarında nátiyjeli qural esaplanadı. Iskerlikte shınıǵıwlar miynet, sociallıq iskerlik, jámaát iskerligi hám de óz ara munasibet ádetlerin tárbıyalawǵa qaratilǵanlıǵı bolıp tabıladı.

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA ARALIQTAN OQITIWDIŃ INTEGRACIYASI»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

Shınıǵıw islew úyretiw menen jaqın baylanısta boladı. Eger úyretip barıw negizinde balanıń iskerlik procesin iyelewi bolsa, ol jaǵdayda shınıǵıw islew iskerligi shaxs ushın bólek áhmiyetke iye boladı. Shınıǵıw islew uyretip barıwǵa súyengen halda kóp márte tákirarlawdı, bekkemlewdi hám rawajlandırıp barıwdı qadaǵalap baradı, bular bolsa bara-bara social minez-qulıqtıń tiregi bolıp qaladı.

Tárbiyalıq ámeliyatda kóbinese arnawlı pedagogikalıq jaǵdaylardı júzege keltiriw zárúrligi payda boladı, bunda erkin tańlaw ushın múmkinshilik boladı. Pedagogikalıq jaǵdaylarda oqıwshılar óz pikiri hám túr-túsin qayta ózgeritiwi kerek bolǵan sharayat jaratıladı.

Ekinshi topar metodları arasında jarıs oqıwshılar ámeliy xızmetlerin shólkemlestiriw metodları natıyjeliligin asırıwdıń zárúr hám zárúrli sapası esaplanadı. Jarıs iskerliginiń barlıq tarawlarında oqıwshılardıń aktivligi hám dóretiwshiligin rawajlandırıwǵa, oqıwshılar jámaáti iskerligin arnawlı bir maqsetke baǵdarlawǵa kómelesedi. Jarıs tuwrı shólkemleskende jámaát sezimi tabıslı qalıplese, tártip-intizam hám oqıwshılardıń uyımlasıwı bekkemlenedi.

Jarıstıń bólek túri boyınsha, sonıń menen birge, sistemalı tárizde de shólkemlestiriledi: mısahı, eń jaqsı klass, eń jaqsı topar, eń jaqsı jámaát, eń jaqsı mektep hám t.b.

Tárbiya processinde oqıwshılardıń ózleri órnek hám iskerlik kórsetiwi tiykarında jarıstı shólkemlestiriwlerine, onıń shárti hám kórsetkishlerin islep shıǵıwlarına erisiw zárúrli bolıp tabıladı. Sonıń menen birge, jámaátıń ulıwma tabısı, qabıl etilgen minnetlemenıń orınlanıwı, jarıs nátiyjelerin stendlarda sawleleniwın támiyinlew haqqında ǵamxorlıq qılıw zárúr. Jarıstı rásmiy informaciyalar ushın shólkemlestiriw maqsetke muwapıq emes. Jámiyetshilik pikiri jarıs iskerliginiń zárúrli tiregi bolıp qaladı.

Birinshi hám ekinshi topar metodların óz-ara baylanıslı halda qollanıwı arqalı sana hám minez-qulıq birligi júzege keledi, biraq bul óz-ózinen juzege kelmeydi, bálki oqıtıwshınıń shólkemlestiriwshilik uqıbı hám de onıń oqıwshı sanasın, qulqına tásir etetuǵın qurallar qásiyetleri, áhmiyetin kóre alıwına baylanıslı. Bir sóz benen aytqanda búgingi oqıwshı tárbiya nátiyjesinde ertengi kámil insan, yaǵnıy jámiyettiń barksamal aǵzasına aylanadı. Onıń ushın onıń sana-sezimine jáne oylawı rawajlanıp, unamlı pazıyletlerdi ózinde qalıplestirip barıwı kerek.

Al, insan sana-sezimine jáne ol bolmıstı, átirap-ortalıqtı ańlawı ushın qanday iskerlik dárejesine jetiwi kerek?

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

Insan sanasın - onıń aqılı, aqıl arqalı turmıslıq hám dúnyalıq haqıyqattı túsiniw tiykarında ruwxıy perspektivalı iskerlik dárejesi bolıp tabıladı.

Aqıl insanńń óz aqılı, kewili hám pikiri tiykarında dúnyalıq, turmıslıq haqıyqatlardı ańlaw hám olarǵa óz iskerliginde ruwxıy-insanıy kózqarastan ámel etiwı bolıp tabıladı. Úshinshi topar metodlarına, bularda tárbiyalanıwshılardaǵı unamlı minez-qulıqtı xoshametlew, unamsız páziyletlerdi ońlaw yamasa aldın alıw, olardıń sezimleri hám maqsetlerine tikkeley tásir kórsetiwde paydalanıladı. Bul toparǵa xoshametlew hám jaza beriw sıyaqlı metodlar kiredi.

Juwmaqlap aytqanda, insan tárbiyasında áhmiyetli róldi atqaratuǵın metodlardıń hár biri kámil hám jetik insandı tárbiyalawda zárúrli waziypanı atqaradı dep qaraw orınlı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Mirziyoyev Sh. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – Toshkent: “O'zbekiston” NMIU, 2017. – 592 b.
2. Karimov I.A. Yuksak manaviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – 174 b.
3. Hasanboyev J., To'raqulov X., Alqarov I., Usmanov N. Pedagogika (Qayta ikkinchi nashri). – Toshkent: Noshir, 2016. – 456 b.